

Judith Fanto

Narcis

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 5078 8

© 2025 Judith Fanto

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan

Omslagontwerp Suzan Beijer

Omslagillustratie © SUN-Collection

Foto auteur © Mark Uyl

Ambo|Anthos uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor Thomas

'Life without a friend is death without a witness.'

George Herbert

'Bystanders have no history of their own. Bystanders reflect – and reflection is a prism rather than a mirror; it refracts.'

Peter Drucker

‘Wat wil je liever: doof zijn of blind?’ vroeg het meisje met de haarlinten.

‘Geen van beide,’ antwoordde de jongen hoofdschuddend.

‘Maar je moet kiezen!’

Schuin keek hij naar haar op. ‘Het maakt me niet uit. Zolang ik maar kan ruiken.’

Ze glimlachte verrast. ‘Da’s een goeie.’

‘Mijn naam is Béla. Béla Andrassy de Csikszentkirály et Krasznahorka de Derde.’

‘Zo! Ik heet Lotte.’

Van een afstandje, leunend tegen de kastanje in de achtertuin van de villa in Baden, sloeg ik de twee gade. Lotte had sproetjes om haar neus en lichte ogen. Béla, de jongen met de lange Hongaarse naam, was een stuk kleiner. Zijn iets getinte huid had een satijnen structuur en zijn verlegen ogen waren van dezelfde kleur als het donkerblonde haar.

‘En jij?’ vroeg Lotte met de natuurlijke, ongedwongen manier van doen waarvan ik zo zou gaan houden. Op de hakken van haar witte lakschoenen had ze zich naar mij toe gedraaid.

‘Ik ben Hermann. Thuis noemen ze me Manno.’

Ze giechelde en ook Béla keek me met grote ogen aan. ‘Jij praat raar! Kom je uit Amerika of zo?’

‘Ik kom uit Holland. Sinds een jaar woon ik in Wenen.’

‘Ik heb familie in Holland,’ zei een ernstige jongen met donker haar en een bril. ‘En in Polen, Frankrijk en Amerika. Ik heet trouwens Max.’

Die ochtend was Edmonda met mij in alle vroegte op de trein gestapt richting Graz. Het was druk, maar tante had de conducteur vijftig Heller in de hand gestopt omdat ze de coupé voor zich alleen wilde hebben.

In 1917 was twintig kilometer een wereld op zich, zeker tijdens die van bloed en modder doordrenkte oorlog, en na een reis van horten en stoten arriveerden we pas tegen de middag op het station van Baden.

Toen mijn tante een rijtuig wenkte om haar koffers naar het Kurpark te brengen en de koetsier haar zijn hand aanbood, sloeg ze die weg. ‘Absoluut niet! Vervoer per rijtuig is slecht voor de spijsvertering en werkt jicht in de hand. Gezonde mensen lopen.’ Dwars over het plein liepen Edmonda en ik naar de Hildegardgasse, waar de directeur van jeugdpenzion Am Mühlbach ons voor de deur verwelkomde. Hij kuste tantes gehandschoende hand zonder die te raken, knikte mij met de armen op de rug toe en wees mij de poort naar de achtertuin.

Nog geen uur na de aankomst in het kinderpension hadden wij onze eerste reprimande al te pakken.

Volgend op de kennismaking in de tuin hadden Max, Béla en ik op de jongensslaapzaal aan de voorzijde van het huis drie bedden naast elkaar gekozen. Juist toen ik mijn kastje inrichtte en de tekenspullen voorzichtig onder het bed schoof, kwam een stevige jongen binnen, met haar zo stug als een borstel. Hij legde zijn koffertje op een bed in de rij naast de onze, grijsde en zei: ‘Berthold. Bertl voor jullie. Aangenaam.’ Toen liep hij om het bed heen en prikte Béla in zijn buik. ‘Een lederhose waar een witte onderbroek

onder uitsteekt, is onmannelijk. Een lederhose draag je naakt.'

De kleine Béla vertrok zijn gezicht. 'Maar dan krijg ik last!'

'Laat es kijken dan.'

Bertl trok Béla's broek een eindje naar zich toe en keek naar binnen. 'O ja. Jij moet beslist ondergoed aan.'

Tot op de dag van vandaag heb ik geen idee wat Bertl destijds tot dat oordeel bracht; toen ik Béla's geslacht later leerde kennen, zag het er niet bijzonder kwetsbaar uit, zelfs niet in ontspannen toestand.

Lotte, die onze slaapzaal was binnengekomen en een donker, katachtig meisje bij zich had dat ze voorstelde als Franzi, ging met haar op een bed zitten.

'Waarom ben jij hier?' vroeg Lotte en keek nieuwsgierig naar Max.

'Omdat ik linkshandig ben,' zei Max.

'Kun je dan niet schrijven met rechts?'

'Schrijven wel, maar niet vioolspelen. En jij?' vroeg Max aan Béla.

Béla dacht na en bracht toen langdurig zijn schouders naar zijn oren. 'Mijn ouders verpozen aan de Adriatische kust. Denk ik.'

'Verpozen?!' Franzi proestte het uit, ging over op hikkend giehelen en stopte pas toen ze bijna van het bed viel.

'En jij dan,' zei Max tegen Franzi, 'Waarom moest jij eigenlijk hiernaartoe?'

'Ik moest niet, ik wóú,' zei Franzi terwijl ze in kleermakerszit op mijn bed ging zitten. 'Anders stuurden mijn ouders me weer naar het zomerkamp van de Socialistische Jeugd.'

Hierop sprong Bertl van het bed en scandeerde:

Ich bin kein Jud!

Ich bin kein Christ!

Ich bin ein kleiner Sozialist!

waarbij hij ons met hoog opgetrokken knieën stampend en handenklappend voorging in een luidruchtige optocht.

Onderaan de trap werden we opgewacht door een woedende

directrice in heliotroopkleurig mantelpak, die ons voor deze Rode Revolutie een dag bedarrest oplegde.

‘Ik ben trouwens wél Jood,’ zei Max, toen wij met zijn drieën op de slaapzaal lagen.

‘Ik ben Jodin én socialistel!’ riep Franzi vanuit de andere zaal.

‘Mijn vader zegt dat alle Joden bolsjewisten zijn!’ schreeuwde Bertl terug.

‘Stilte!!’ brulde de directrice.

Het was alsof het militaire regime vanaf de Oostenrijkse kazernes door de openslaande deuren bij pension Am Mühlbach naar binnen was gewaaid. Onze ochtenden werden beheerst door harmonieeler, melodisch dictee, technische vaardigheden, solfège en individuele instrumentstudie, waarvoor twee vakdocenten waren aangetrokken. Na het middageten, dat stipt om halfeen werd geserveerd, volgden een uur slaapzaalrust en anderhalf uur studie in de bibliotheek, een koel vertrek waar het rook naar stof en dood stuifmeel.

Hierna smeerden wij onze voeten in met kamferspiritus, zetten de strohoeden vast op het hoofd en marcheerden om kwart voor vier in rijen van twee de straat uit, in de richting van het woud.

Met de directeur – die wij onderling de Generaal noemden – voorop, stapten we door Baden, dat behalve een deftige kuurplaats inmiddels ook het hoofdkwartier was van het Keizerlijk en Koninklijk Leger. Dagelijks staken wij de Kaiser Franz-Ring over en liepen langs het verdorde Kurpark, waar hazen zich tegoed deden aan de loten en knoppen van de struiken. Daarna ging de wandeltocht verder, over de Welzergasse met zijn bloeiende bermgrassen en schermbloemen die geurden naar munt en anijs, het koele bos in waar het rook naar aarde en nieuwe potloden.

Uren brachten we door onder de eindeloos blauwe hemel, lopend langs wijngaarden en vers gemaaide hooivelden en klauterend over opgestapelde boomstammen, waar de korrelige harslucht vanaf sloeg. We plukten vroegrijpe bramen en staken onze donkerpaarse tongen naar elkaar uit, dronken uit beekjes, neurieden geïmproviseerde deuntjes en maakten katapulten van Y-vormige takken, waarmee we op kraaien schoten en op de kont van de Generaal. En terwijl ik de geuren van de zomer indronk, vermengden die zich voorzichtig met het nieuwe, tere gevoel van geluk dat met een plofje in mijn borstkas was geland.

Na mijn elfjarig leven als enig kind, waarvan het laatste jaar volledig op mijzelf teruggeworpen, proefde ik die zomer van een nieuw soort band, een solidariteit die mijn leven een bedding gaf zoals ik die niet eerder had gekend. Samen met de wandelingen in de natuur maakte onze broederschap dat ik beter sliep en ik herontdekte het gelukzalige gevoel net na het ontwaken, als ik na een halve omwenteling van de aarde weer heel zachtjes neerdaalde in mijn lichaam.

De eerste nacht al werd me duidelijk dat dit niet gold voor de kleine Béla, die wij met zijn hoofd onder de dekens hoorden snikken tot we zelf door slaap werden overmand. Toen ik op de derde ochtend wakker werd, trof ik in het bed rechts van mij Lotte. Zij had haar armen om Béla geslagen, die zich deels had blootgewoeld en als een diertje met zijn neus tegen de hare lag.

De avond erna kwam ook Franzi onze slaapkamer binnen. 'Ik ben helemaal alleen op onze zaal,' klaagde ze. 'Alleen met die kleintjes.'

Zo kwam het dat we iedere avond, zodra de kust veilig was, de vier bedden tegen elkaar schoven en er met zijn zessen in kropen.

Gek genoeg zijn we nooit gesnapt, hetgeen waarschijnlijk te danken is aan de vroomheid van Baden; de klokken van de hofkapel luidden de priem 's ochtends zo oorverdovend dat alles en iedereen lang voor halfnacht weer op zijn plaats was, als de directrice ons kwam wekken.

De avondmaaltijd werd om halfzeven stipt in de eetzaal opgediend, waarbij het directeursechtpaar, ieder aan een hoofd van de tafel, toezicht hield op onze maximale inname van calorieën. Die voedingswaarde was meestal tezamen gepropt in een Eintopfessen van aardappelen, uien, bonen, knollen en wortels.

Wat voor mij een bekende culinaire traditie was, vormde voor Béla en Franzi een onoverkomelijk probleem. Zij walgden van de grijzige stampotten en konden die nauwelijks binnenhouden, maar de directrice liet hen desnoods tot de volgende ochtend achter het bord zitten, tot het leeg was.

Fluisterend smeedden we 's avonds op de slaapzaal een plan om de netelige kwestie op te lossen, wat uitmondde in een succesvolle, dagelijks terugkerende operatie. In de eetkamer bevond zich, naast een portret van keizerin Sisi, een kolossale klok, die als een gespierde kerel tegen de wand stond. Elke dag om iets voor zevenen opende de directeur de facet geslepen ruit om het ding op te winden, waarbij zijn vrouw de twee ronde gewichten in haar handen nam. Precies elf seconden gaf ons deze manoeuvre om de borden van Franzi en Béla beurtelings te wisselen met die van Bertl, die de extra porties vervolgens binnen een bewonderenswaardige negen seconden naar binnen spatelde.

En zo eindigde het avondeten elke dag klokke zeven met een resultaat dat iedereen verheugde.

De zondagen gingen genoeglijk voorbij. Hoewel we eerst een halfuur geknield moesten doorbrengen in de kapel – met uitzondering van Bertl, die mocht blijven zitten omdat de tuberculose in zijn knie gek genoeg altijd op zondagen opspeelde – werden we bij thuiskomst beloond met brood, kaas, appelmoes en gecondenseerde melk uit blik. 's Middags plensden we in de Mühlbeek die langs de achterzijde van de tuin stroomde, speelden oorlogje in het gras en vlochten kransen van boterbloemen.

Op de laatste zondag van juli werden we naar de bibliotheek

gedirigeerd, waar potloden en dun oorlogspapier klaarlagen.

‘Tijd om jullie toegenegen ouders te berichten over het vreugdevolle verblijf en de muzikale vorderingen,’ zei de Generaal, en tegen mij: ‘Of overige familieleden, als die het betreft.’

Ik zag hoe iedereen een potlood opnam en bijna geroutineerd aan de verplichte brief begon. Tijdens het schrijven stak Franzl’s tong een stukje uit haar mond en leunde Bertl nonchalant op een elleboog.

De plotselinge gedachte aan tante Edmonda had op mij een verlamme uitwerking. In vier weken tijd was ze naar een verre, onbeduidende uithoek van mijn brein gezakt, en nu kon ik me er letterlijk niet toe brengen het schrijfgerei zelfs maar op te nemen.

Lotte, die naast me zat en al klaar was, bemerkte mijn onvermogen en zei meelijndend: ‘Is voor jou nog te moeilijk zeker hè, in het Duits.’

Zonder mijn antwoord af te wachten wisselde ze onze papieren om en begon aan mijn brief.

Zo kon het dat mijn tante die zomer het volgende schrijven van mij ontving, in een handschrift waarbij de lussen rechtsom bogen:

Dierbare, teerbeminde Tante Edmonda!

Ik slaap goed, mijn muziektheorie en pianospel gaan goed vooruit. Het eten is verrukkelijk en wordt met de grootst mogelijke zorg bereid, ik kom al goed op gewicht. Wij krijgen dagelijks somatose bonbons voor vetaanzet en die werpen hun vruchten af. Ik hoop dat het personeel van het Kurpark voldoende zorg draagt voor Uw o zo broze gezondheid.

*Met een diepgevoelde omhelzing,
Uw innig liefhebbende neef*

Hermann

Hoewel ik zeker weet dat er ook andere, voortdurend wisselende kinderen in het pensionaat verbleven, heb ik aan hen geen scherpe herinnering. Wij zessen waren het, mijn nieuwe roedel, het gezamenlijk kader van solidariteit waarbinnen Bertl de borden leegde voor Béla en Franzi, Lotte Béla's nachts troostte en Max voor Bertl het huiswerk muziekgeschiedenis maakte. Dankbaar genoot ik van hun nabijheid, blij dat ik erbij mocht zijn.

Zoals inmiddels mijn gewoonte was, legde ik ook tijdens die zomer alle opgedane indrukken vast in potlood en krijt.

Ik tekende Bertl en Béla, op zondagen met elkaar stoeiend in de Mühlbeek; ik tekende Lotte en Franzi, zoals ze na het avondeten voorovergebogen papieren popjes knipten; de onzekere rechterhand waarin Max zijn strijkstok hield en de nijldige bewegingen van de directrice als ze een vlieg wegjoeg.

Gedurende het verplichte uur zaalrust, dat we dicht bij elkaar fluisterend doorbrachten, had ik voor het eerst van mijn leven alle tijd om meisjes te bestuderen. Uitgebreid scherpte ik de punt van mijn potlood om Franzi's lange wimpers te tekenen, die als breekbare jaloezieën over haar ogen lagen, de perfecte welving van haar voetzolen, de zachtheid van Lottes oorlel met daarin een kleine hanger en de donshaartjes in haar hals, die als ragfijne tule tegen de kraag van de blouse lagen.

Tijdens een studie-uur in de bibliotheek op een vrijdagmiddag in augustus, onder het wakend oog van de directrice, bleek dat ik mijn plaats in de groep had onderschat.

Ik was verdiept in een verplichte tekst over contrapunt, toen de directeur binnenstormde. Hij beende linea recta naar mijn tafel en stopte pal voor mijn neus.

'Wat is dit!' gilde hij met zijn hese tenor.

Tussen zijn scherpe jukboog en zijn wenkbrauw zat een monocle geklemd en in zijn hand hield hij mijn tekeningen.

Mijn adem stokte en ik had het gevoel dat mijn keel werd dichtgeknepen.

‘Tekeningen,’ zei ik zowat onhoorbaar.

‘Tekeningen?! Dit zijn geen tekeningen, dit zijn... dit zijn immorele, aanstootgevende afbeeldingen! Dit tolereer ik niet, wij zijn een fatsoenlijke voorziening. Jongeheer Loch! Ik neem contact op met uw familie opdat zij u komen ophalen.’

Beelden van de donkere gangkast schemerden voor mijn ogen en als een razende ging mijn hart tekeer.

‘Excuseert u mij alstublieft,’ klonk ineens een stem, onschuldig als Little Lord Fauntleroy maar met de autoriteit van een lid van het hooggerechtshof.

Ontspannen stond Béla, die langer leek dan gisteren, naast zijn stoel. ‘Staat u mij toe het volgende onder uw aandacht te brengen, mijnheer. Hermann is afkomstig uit het gebied der grote meesters dat, net als wij, ooit door het Huis Habsburg werd geregeerd. U kent natuurlijk de gedetailleerde studie die Rembrandt van Rijn maakte van de haardracht en tulen omslagdoek van jonkvrouw Maria Trip. En ik breng u graag de weelderige rondingen in herinnering, die Peter Paul Rubens zijn vrouwelijke modellen meegaf op het doek. Ik vraag uw begrip voor het feit dat Hermann hier zich graag door deze wereldberoemde traditie laat inspireren.’

Stomverbaasd staarden wij naar de negenjarige Béla, met zijn kalme blik, zijn kaarsrechte gestalte en het zelfbewustzijn van een kind uit de geprivilegieerde klasse.

De directeur liet zich niet graag op een hiaat in zijn kennis betrappen. Hij staarde naar Béla, kuchte, mompelde iets en maakte rechtsomkeert.

Met een brok in mijn keel nam ik dit onverwachte geschenk van loyaliteit in ontvangst. In stilte zoog ik erop, genietend als van een snoepje.

De reuk is het zintuig van sympathie en antipathie. Dieren weten dat, zij ruiken vriend of vijand lang voordat er iets te zien of te horen is. Elke luchtstroom draagt informatie over de omgeving, die we gedachteloos registreren – behalve wanneer er gevaar dreigt.

Dat merkte ik aan het eind van een stralende middag in augustus op de terugweg van een lange wandeling door het Wienerwald, langs de Schwechat, de smalle rivier die Baden van west naar oost doorkruist.

Max en ik, getweeën achteraan in de rij, ademden de frisse, vochtige rivierlucht in toen ik ineens in de macht kwam van een ander, mij bekend aroma. De zuidenwind bracht een ontaarde lucht naar mijn kant van het water.

Edmonda's aromatische vingerafdruk.

4711.

Als vastgenageld bleef ik staan. In mijn buik kwam een geconditioneerde respons op gang en ofschoon het warm was, kreeg ik kippenvel.

'Wat is er?' vroeg Max.

Roerloos starde ik naar de andere kant van de rivier, waar een vrouw, dik gearmd tussen twee heren, over het voetpad kuierde. Ze droeg een krijgshaftig uitziende, helmvormige gele hoed met een veer en lachte hysterisch, waarbij ze het hoofd in de nek wierp.

Ik herkende de opvallende zomerjapon uit haar garderobekast, een gele met een zijden stola en een rok die bij elke stap om haar heupen deinde.

Rillend in de augustushitte hoorde ik hoe Max meermaals mijn naam riep en even later stonden ook de anderen om me heen.

'Manno heeft in zijn broek geplast,' zei Lotte op feitelijke toon.

'Hij keek die kant op,' wees Max de directeur, 'en toen kon hij niet meer verder.'

De directeur volgde zijn vinger naar de overzijde van het water, waar Edmonda in haar gele jurk samen met de twee heren was neergestreken op een gunstig geplaatst bankje. Hij greep mij bij de

schouder en zei: 'Kom Manno, met dat soort onfatsoenlijke dames laten wij ons niet in.'

In de badruimte van het pension, bij de ijzeren wastafels aan de muur, kwam ik wat tot mijzelf. Ik hield mijn handen onder het stromende water en overdacht het gebeurde.

De pensiondirecteur had mijn tante een 'onfatsoenlijke dame' genoemd. In zekere zin voelde ik me door dat oordeel getroost, hoewel het woord 'onfatsoenlijk' niet het eerste was dat bij me opkwam als ik haar zou omschrijven. Natuurlijk had hij haar van veraf niet herkend – waarom zou hij ook, hij had Edmonda slechts eenmaal kortstondig ontmoet. Hierbij had hij haar zelfs de hand gekust, bedacht ik, terwijl ik mijn gezicht met koud water wast. Zou hij dat ook gedaan hebben, als hij toen had geweten hoe onfatsoenlijk zij was? Wat had hij van een afstand aan Edmonda gezien dat hij van dichtbij had gemist? Iets wat zo overtuigend was dat hij mij verbood me in te laten met de vrouw aan wiens zorg ik was overgeleverd?

Zoals zo vaak liepen mijn gedachten vast in het labyrint der volwassenenwereld. Ik pakte een handdoek en ging naar de slaapzaal voor schone kleren.

Toen ik binnenkwam zat iedereen op de grond rond Bertl, die met rood behuilde ogen in het midden zat.

'Weet je dat echt zeker?' vroeg Lotte aan Max.

'Honderd procent,' antwoordde die. 'Ik moest bij de directrice komen om te vertellen wat er met Manno was gebeurd. Zij zat aan haar secretaire en ik stond ernaast, toen ze een donkerblauw boekje uit de la nam. Terwijl ze erin bladerde, zag ik het. Alles staat erin. Alles.'

'Alles? Dus...'

'Dus ook jouw onvoldoende voor harmonieleer, die keer dat Franzi werd gesnapt toen zij haar melk tussen de coniferen goot,

toen Bertl met kleren en al in de Mühlbeek sprong, toen Bertl de wijzers van de klok in de bibliotheek een kwartier vooruit had gezet, die keer dat Béla zaalarrest had en Bertl voor hem een stuk kaas uit de keuken gapte en dat moment waarop Bertl tegen mijnheer Wolff zei dat Mozart wel gestoord moet zijn geweest om zo'n belachelijke etude te schrijven. Et cetera,' besloot hij gewichtig.

Hierop begon Bertl, in die tijd al een tikje theatraal, te loeien als een Pinzgauer almkoe. 'Mijn ouders vermoorden me,' brulde hij. 'Ik kan nóóit meer naar huis!'

Lotte keek naar Max. 'Het boekje moet weg.'

'Ik heb een idee,' zei Franzi.

Toen we de volgende dag klaarzaten voor de lunch, ontbrak Franzi.

'Max, ga Franzi zeggen dat ze niet meer hoeft te komen,' zei de Generaal met een blik op de wandklok.

Algauw kwam Max de eetkamer weer binnen. 'Ik kan Franzi niet vinden, mijnheer.'

De directeur legde zijn vork neer, maar de directrice was al opgestaan om haar te gaan zoeken. In de gespannen stilte rinkelde het bestek, tot opgewonden stemmen en rennende voeten klonken boven ons hoofd. De deur zwaaide open.

'Op het dak,' hijgde de directrice.

Even later stonden wij buiten naast het voltallige personeel en na nog eens vijf minuten was de halve straat uitgelopen.

Op de dakrand zat Franzi, doodgemoedereerd met haar benen bungelend over de goot.

'Franzi!' riep Bertl uit, deels van schrik, deels vermanend.

'O ja,' grinnikte Franzi en daarna: 'Help! Help dan toch!'

Hoewel van studeren geen sprake was, had men ons in de bibliotheek geparkeerd terwijl Franzi boven op de slaapzaal lag en door de dokter werd onderzocht.

'Wat is er gebeurd, waar ben ik?' had ze met wegdraaiende ogen

gevraagd, nadat een behulpzame dakdekker haar had gered en naar bed had gedragen.

‘Zenuwinzinking als gevolg van hittebevangenheid en een forse mate van geestelijke overbelasting,’ luidde het oordeel van de arts, die de directeur hierbij verwijtend had aangekeken. ‘En dan moet het schooljaar voor deze kinderen nog beginnen.’

Hierop werd Franzi de laatste vier dagen van ons verblijf vrijgesteld van theorie, muziekstudie en examens.

‘Mijn notitieboek is weg,’ hoorden we de directrice op de gang klagen tegen de Generaal.

‘Welk notitieboek?’

‘Dat met mijn aantekeningen over de pupillen! Ik heb zelfs gebeden tot de heilige Antonius, maar het is en blijft onvindbaar. Normaal ligt het in mijn la. Maar het is weg. Geen idee waar ik het heb gelaten. Onbegrijpelijk.’

De directeur sloot de deur van de bibliotheek, zodat we alleen nog konden horen hoe hij haar afwisselend geagiteerd en sussend toesprak, tot hij weer binnenkwam en blafte: ‘Slaapzaalonderzoek!’

Op de slaapzalen maakten wij onder het toezien van de Generaal een voor een onze koffers en kasten open, tilden matrassen op en sloegen dekens terug, maar ofschoon hierbij contrabande werd aangetroffen in de vorm van een twijfelachtig boekje (bij Bertl), verfrommelde snoepwikkels (bij Béla) en broodkorsten (bij Franzi); het blauwe directieboekje dook nergens op.

‘Hoe moet ik de eindrapportages nu maken?’ jammerde de directrice.

‘We doen het uit het hoofd,’ besloot de Generaal, terwijl hij haar in de deuropening zuchtend passeerde. ‘In grote lijnen.’

Op vrijdag 31 augustus zaten we gezessen naast onze ingepakte koffers op de vloer van de slaapzaal.

Als eerste had Max zich in de rechterduim gesneden en zijn zakmes doorgegeven waarna iedereen zijn voorbeeld volgde, behalve Lotte, die zich met afgewend hoofd door Franzi in haar vinger liet snijden.

‘In bloed zweren wij elkaar trouw,’ zei Bertl plechtig terwijl hij zijn duim omhoogstak en tegen de onze drukte.

‘Eén voor allen, allen voor één,’ zei Franzi.

‘Volgende zomer komen we hier alle zes terug,’ zei Lotte. ‘Zo waarlijk helpe ons God almachtig.’

Bepaalde stoffen zijn, onder specifieke omstandigheden, geneigd een verbinding met elkaar aan te gaan. Hun ontmoeting brengt een onomkeerbare scheikundige reactie teweeg: vanaf dat moment zullen zij elkaar blijvend beïnvloeden.

Wij waren als die elementen, in de juiste verhouding, binnen de juiste omgeving, onder de juiste druk en met de juiste lading.

Het was of een ondergrondse kracht ons bij elkaar had gebracht.

Voor mij was onze verbinding als een verwantschap zonder bloedverwantschap, een die de sapstroom in mij weer op gang bracht en de wereld zijn kleur en glans had teruggegeven.

Aan het eind van die middag liep ik met tante Edmonda terug naar het station, over de zanderige stenen van het plein waar de kurkdroge berken zich van hun eerste bladeren ontteden.

Het carillon van de Mariakerk speelde een traditionele wijs, als een afscheidsgroet. Geen vaarwel, maar een belofte.